

9. A szentlélek munkája.

A szentlélek a keresztény vallás szellemi mivoltának legjellegzetesebb kifejezése. A keresztény értékfogalom legtalálhatóbb megjelölése. Egyike azoknak a hittani fogalmaknak, amelynek a keresztény theologia többet ártott, mint használt. A kereszténység, úgy látszik, nem tudta és nem tudja kellőképpen méltányolni ma sem a szentlélek fogalmát, mert azzal, hogy a szentháromság dogmájába harmadiknak felvette, metafizikai valósággá tette, sőt személynek deklarálta, arról tett bizonyosságot, hogy a keresztény vallásos gondolkodásnak ezt a centrális jelentőségű tényezőjét nem tudta mélységes tisztán szellemi értelemben megragadni. Nem azon kell gondolkoznunk, hogy a szentlélek valami különleges dolog, vagy éppen személy is, mert az ilyen elgondolás csak árthat ennek a fogalomnak s elhomályosítja azt a tiszta jelentést, amely a szentlélek kifejezéssel Istennek közvetlen reánk gyakorolt lelki hatását kívánta megjelölni már kezdetben. A reformáció sem tudott a szentlélek kérdésében jelentős lépést tenni előre. Megelégedett a szentléleknek a trinitásban benne foglalt fogalmával. Mi, unitáriusok nem kezeljük a szentleket metafizikai szempontból, nem is tekintjük személynek, ami a fogalom durva elontologizálása és mégis, nálunk is, talán részben a bibliai hagyomány következtében úgy beszélnek a szentlélekről, mintha valami egészen különálló dolog volna s a pünkösdi jelenet szimbólikus leírásaitól nem tudunk szabadulni, még akkor sem, amikor a szentlélekről precíz fogalmat akarunk adni.

Pedig ez a fogalom a legfontosabb mindazok között, amelyek a kereszténység termékeny mezején fölsarjadtak. A keresztény vallás tisztán belső szellemi természete és jelentősége jut benne tökéletes kifejezéshez. Mert amit a szentlélek hatása, tevékenysége alatt értünk, az nem egyéb, mint Istennek közvetlen hatása mireánk. A kijelentés alapján csak közvetve ismerjük meg Istent, de a szentlélek hatása folytán közvetlen kapcsolatba kerülünk vele. Helyesen fejezi ki Barth, amikor azt mondja, hogy a szentlélek tevékenysége következtében jön létre a kijelentés szubjektív lehetősége. Szentábrahámi szerint (i. m., 148. l.) a szentlélek Istennek amaz ereje, amely által Isten megszenteli az Ő híveit. A szentlélek hatásának eredménye tehát lelki megszentelődés, ami a keresztény vallás lényege. A szentlélek, mint Hermann Vilmos mondja, nem egyéb, mint a jelenben reánkható élő Isten (i. m., 100. l.).

Amint a fenti kifejezésekből látható, szentlélekről általában akkor beszélünk, amikor Isten erejét, lelkének reánk ható tevékenységét akarjuk kiemelni. A szentlélek tehát egyik összekötő kapocs, amely az Isten és az ember között fennáll. A bennünk tevékeny isteni hatás. Ám, ha azt mondjuk, hogy Isten lényege szentlélek, ezzel sem követünk el semmi hibát. Ez nem azt jelenti, hogy külön személy, hanem azt, hogy Istennek, aki lélek, szellem, a szentlélek útján kívánjuk lényegét megjelölni. A kérdés metafizikai oldalát nem akarjuk feszegetni, hogy vajjon a substantia mennyiben választható el hatásától, vagy tevékenységétől. Leibnitz szerint a substantiának az a lényege, legfontosabb kritériuma, hogy hat. Ebben éli ki magát. A szentlélek általában jelenti Istent abban a munkájában, mikor reánk hat, mikor közvetlen kapcsolatban érezzük Őt magunkkal. Azért igaza van Dávid Ferenc azon megállapításának, hogy nincs miért nyugtalankodnunk a különbségek felkutatásában, mikor Istennek igéje tulajdonképpen nem más, mint maga a beszélő Isten s a szentlélek annyi, mint Istennek ereje és hatalma. Azaz maga a hatalmas Isten (v. ö. Borbély István: A mai unitárius hitelvek, 60. l.).

A szentlélek munkájának két oldalát kell megkülönböztetnünk. Az egyiket nevezhetnők tárgyilagossáknak, a másikat szubjektívnek (Szentábrahámi i. m. 154. l.). Igen ügyesen különbözteti meg a kettőt, amikor a következőket mondja: A szentlélek úgy fogatik fel, mint amely vagy az Atyától származik a Krisztus által és így az Atyáé és a Krisztusé, vagy pedig hogy az emberben lakozik. Az előbbi felfogás szerint azok a dolgok tulajdonittatnak a szentléleknek, amelyeket Isten és Krisztus a lélek által cselekszenek. Az utóbbi felfogás szerint azok a dolgok tulajdonittatnak a szentléleknek, amelyeket annak ereje és buzdítása folytán az emberek maguk hajtanak végre.

A szentlélek munkájának eredményét két területen kereshetjük és találhatjuk meg, az egyes ember életében és a gyülekezetben. Ez utóbbiban nyilatkozik meg a közösség teremtő ereje.

Miben mutatkozik a szentlélek munkája az egyes emberben? Abban, hogy az egyest újjászüli, új emberré teszi. Az újjászületés, mely a szentlélek hatásán alapuló fejlődési folyamat, a lelki kereszténység nélkülözhetetlen feltétele. Ezt fejezi ki találóan Ján. ev. III. r. 8. v., ahol Jézus a következőket mondja: „Bizony mondom neked, hogy ha valaki ujonnan nem születik, nem láthatja Isten országát“.

Az újjászületés pedig a lélek által történik. Istennek szentlelke újjáteremt bennünket, megindítja azt a folyamatot, amelynek eredménye az, hogy részeseivé válunk Isten életének, amely az átalakulás folytán immanenssé lesz bennünk. A megszentelődésnek ez a lelki folyamata abban áll, hogy Isten lelkének sugalmazása következtében indul meg bennünk. Nem pusztán mi indítjuk meg, hanem érezzük annak az erőnek vonzó és magávalragadó hatását, amely Istentől árad felénk. Valódi szellemi folyamat. Magasabb életünk törekvése az Isten szentségének és tisztaságának eléréséhez, amikor a megszállottság delejes erejét érezzük magunkban Istenhez való közeledésünk tudatában.

Némelyek szeretik a szentlélek munkájának bennünk megnyilvánuló hatását azonosítani és összefüggésbe hozni. Egy modern hittan helyesen emeli ki, hogy épen a szentlélek munkájából lehet megtudni, mi a különbség az igazi benső kereszténység és a misztika között, mert a szentlélek nem fordul el a világtól és nem becsüli le az emberi lélek isteni adományait, hanem felemeli tisztultabb légkörbe. A szentlélek erő, amely az értelmet tisztítja, az akaratot megedzi, nagy és erős elhatározásokra készlet, felemelő és megszentelő hatású, szemben a misztikának inkább a fantáziára ható, az akaratot nem befolyásoló, elmélkedésre hajlandó, lemondó és visszahúzódásra készlető hatásaival. A szentlélek munkája építő és új életet teremtő valóság, míg a misztika az érzés homályából kiemelkedő élmények irreális lecsapódásából táplálkozik.

Az egyes a szentlélek munkája következtében megszabadul az individualizmus egyoldalúságaitól s a valóban szellemi, valláserkölcinek egész lényében áthatott személyiség magaslatára emelkedik. A renaissance és a felvilágosodás individualizmusa, amely nyers, önző hatalomra törtető, destruktív hajlandóságú, a közösséggel legtöbbször szemben álló, itt átalakul és tartalommal telik meg, megszentelődik a szentlélek által Isten országának munkásává válik, magas erkölcsi célok szolgálatában álló egyéniség lesz, ahogy a protestáns vallásosság tűzte ki magának eszményül. Az individualizmusnak ezt a magas fejlettségi fokát ma általában personalizmusnak nevezzük, amikor az egyes bekapcsolódik az örökkévaló isteni célok szolgálatába, háttérbe szorítva mindent, ami egyéni érdekek szolgálatára indítaná. Ebben nyilvánul a szentlélek munkája az egyesre nézve.

Azonban nemcsak az egyesben nyilvánul meg munkája, hanem egyúttal közösséget teremtő erő. Schleiermacher azt

mondja, hogy a szentlélek az isteninek és az embernek az összetalálkozása s mint ilyen, egyúttal a közösségi szellem megtestesülése. A szentlélek, amely az egyes lelkét áthatja és felemeli, önkéntelenül a felebarát megértése, szeretettel való összekapcsolása felé irányul s ezáltal megszenteli a közösséget, mint egészet. Az egész nem a benne lévő egyesek summája, hanem ennél több: az isteni lélek összefogó erejének megnyilatkozása, szétvetődése az egyéneken. Az isteni lélektől áthatott eme közösség a megtérésnek, a lelki felemelkedésnek, az új élet kezdetének, az evangélium értelmében való lelki újjászületésnek a föltétele. Így olvasztja magába a szentlélek munkája az individualizmus és a szocializmus egyoldalúságait. Az egyes lélek csak a közösségben, a közösség által lesz igazán nagygyá, viszont a közösség az egyesek lelki nagysága következtében nő és erősödik. Az egyik oldalon az egyes lelkéből kiáradó szeretet magához öleli a közösség tagjait, másfelől pedig a közösség felemeli a gyenge és gyarló egyest. Az irgalmas és könyörülő szeretet erejével és gyöngédségével hajlik le az elesett-hez, hogy megszüntesse a társadalmi igazságtalanságokat, kiegyenlítse az ellentéteket és megteremtse a valódi keresztény közösséget, Isten országát.

A keresztény elvben nincs egyoldalúság és kizárólagosság, csak az emberek gyarlósága vitte ezeket belé. A keresztény közösség nem ismer elkülönözöttséget sem faji, sem osztálybeli alapon, mert lelki egység, amelyben csak egyetlen ranglétra lehetséges, és pedig a lelki kiválóság alapján. Ez a lelki kiválóság abban áll, hogy lehajlik a gyöngéhez és a tehetetlenhez, hogy felemelje. Ezáltal tesz nagy szolgálatot a közösségnek. A mai társadalmi tagozottság az osztálybeli, faji és felekezeti különbségek áthidalhatatlan ellentétben állanak a kereszténység eredeti szellemével. Mindezek a különbségek a szentlélek áldásos, minden ellentétet kiegyenlítő munkája által szünhettek meg. A szentlélek munkájának eredményeiről ma még csak kisebb közösségek életében beszélhetünk, de az emberiség nagy egésze csak csekély mértékben mutatja azt, hogy tevékenységét a szentlélek munkájának hatása alatt fejti ki. Mindaddig, amíg ez be nem következik, a kereszténység lehet egyház, de lényegében véve sajátmagának cáfolata. F. 10. 10. 10.

10. Jézus Krisztusról való felfogásunk általában.

Keresztény hittanokban Jézus Krisztusról szóló rész középponti helyet foglal el úgy, hogy az egész felfogás nem annyira theocentrikus, mint krisztocentrikus. Nem annyira theologia (Istenről szóló tan), mint krisztologia (Krisztusról szóló tan). Az unitárius felfogás ettől eltér. A mi hittanunk theocentrikus. Mindazonáltal a Jézusról szóló rész a mi hittanunknak is legfontosabb fejezete, mert Istenről való tudásunknak és hitünknek Jézus a legfőbb forrása. Előttünk Jézus úgy áll mint ember; a bibliában, különösen Pál apostolnál ehhez az ember-Jézushoz szorosán hozzátapad a krisztusfogalom, amely Jézus, konkrét, történeti, emberi lényének elvont, tapasztalaton túli eszménye. A hivatalos kereszténységben ez az utóbbi fogalom központi jelentőségűvé lett.

Unitárius felfogás szerint tehát Jézus történelmi alak, ember, aki élt abban az időben és azok között a körülmények között, amelyek az evangéliumokból s a róla szóló más tudósításokból meglehetősen ismeretesek. Némelyek szeretik használni azt a kifejezést, hogy Jézus közönséges ember volt. Ha ez a szerencsésnek épen nem mondható kifejezés azt akarja hangsúlyozni, hogy Jézus apától és anyától született, époly mindennapi körülmények között növekedett, mint más ember, tehát átment sok mindenen és végigcsinált sokmindent, amiken átmennek más emberek is, akkor a fenti kifejezés használható, azonban teljesen felesleges, mert ha egyszer azt mondjuk, hogy Jézus ember volt, ebben minden benne van. Fölösleges tehát a „közönséges” szót használni, mert ennek olyan etikai árnyalatú értelme is lehet, amely Jézusra nem alkalmazható. Épilyen kifogás alá eshetik az a kifejezés, hogy Jézus épen olyan ember volt, mint más. Mindezek teljesen feleslegesek s az unitarizmus dogmai eltérésének és különállásának akarnak nyomatékot adni, azonban többet mondanak, mint ami feltétlenül szükséges.

Másik dolog, amire figyelmet kell fordítani, a következő: a történeti felfogás, amely Jézust embernek, történelmi személynek tekinti, könnyen hajlik arra, hogy a történetiség kategóriáját Jézus prófétai küldetésének és ezen a téren végzett munkájának értékelésénél teljesen kimerítőnek állítja, azt mondván, hogy egyik volt a sok közül, akiket Isten a történelem folyamán elhívott arra, hogy az emberiséget megjobbitsák, valláserkölcsei tudatát felébresszék. Ez az

állítás is túlló a célon épúgy, mint az előbbiek. Az, hogy Jézus egyik volt a sok közül, tulajdonképen azt akarja kifejezni, hogy Ő nem az a régen megígért Messiás, akiről az ótestamentum is beszél és nem az ember- és természetfölötti Krisztus, amint a keresztény dogmatika tanítja. A fenti kifejezés tehát az orthodox theologia beállításának helytelenségét akarja nyomatékosan kifejezésre juttatni, de egyúttal Jézus munkájának és jelentőségének olyan értékelését foglalja magában, mintha Jézus prófétai működése semmi lényeges különbséget nem tartalmazna, más hasonló jelenségekkel szemben. Ennek a mindent leegyszerűsítő liberálisizmusnak nincs igaza a következő okokból.

Minden történeti jelenség individualis. Bármilyen hasonlók a külső körülmények, mégis minden történeti esemény különbözik a másiktól nemcsak az időben, hanem lényegében is, tehát minden, ami egyszer történelmi, egészen különleges egyéni vonásokat mutat. Ez az individuális vonás már magában utal arra, hogy minden történelmi személyben és eseményben van valami, ami máshol éppen úgy soha meg nem történt. Jézus fellépése és prófétai munkája, tisztán ebből a formális szempontból megítélve is, egészen sajátos, a maga történetiségében egyedülálló.

Ha azonban személyiségének lelki értékeit, az általa felismert valláserkölcsi igazságoknak objektív tartalmát nézzük, lehetetlen arra az álláspontra helyezkednünk, hogy itt egyről van szó a sok közül. Jézus lelki alkata, a tanításaiban foglalt igazságok értéke messze felülemelik őt a történelmi relativitás kategóriáin. Lehet, hogy a történelmi fejlődés folyamatát tekintve, a Jézus által hirdetett igazságok közül sokat megtalálunk már előtte is a prófétáknál. De az a hangsúly és nyomaték, amit Ő a tanításaiban foglalt igazságoknak adott, ahogyan azokat kifejezte és személyes életével is igazolta, mind egyedülálló a maga nemében. Ha pedig mindehhez hozzávesszük a történelmi hatást, amelyet személyisége és tanításai előidéztek, rá kell jönnünk arra, hogy itt eredményeiben, hatásában egészen sajátos, kivételes és különleges, értékeiben eléggé fel nem becsülhető s valódi érdeme szerint soha kellőképen meg nem értett és értékelt jelenséggel állunk szemben.

A hisztorizmus és az evolucionizmus föltevése az, hogy nincsen abszolút igazság, hanem minden fejlődik és változik s így minden relativ. Pedig az igazság érvénye változatlan s maga a fejlődés sem lehet egyéb, mint az igazság explikációja különböző fázisaiban. A történelmi fejlődés bármely

formája sem lehet meg igazságok nélkül, amelyekből vagy amelyek felé a fejlődés halad. E nélkül a belső mag nélkül a fejlődés gondolata üres. Minden evolúció involúciót feltételez. Ezt az általános igazságot szem előtt tartva, érthetetlen, hogy mért féltek és mért félnek ma is igen sokan a keresztény theologusok közül attól, hogy a kereszténység keletkezését és előállítását úgy tekintsék, mint történelmi folyamat eredményét. Mintha ez a történelmi folyamat nem hozott volna és nem hozhatna felszínre olyan igazságokat, amelyek logikai értelme, erkölcsi tartalma abszolút becsű, amelyen sem az idő, sem a változások nem változtathatnak. Ha Jézus tanításaiból csak azt az egyet ragadjuk is ki, hogy szeresd felebarátodat, mint önmagadat, már olyan igazság birtokába jutunk, amely keletkezésében és előállása szerint kétségtelenül történelmi fejlődés eredménye, de igazságtartalmához semmi köze sincs a történelmi változásoknak, olyan etikai igazság ez, amelynek érvényét semmi sem korlátozhatja.

Sokszor felvetik a kérdést, hogy a keresztény vallás abszolút vallás-e vagy nem? Erre a kérdésre a római katolikus egyház és a protestáns orthodoxia mindjárt készen van a felelettel, hogy igenis az. A hisztorizmus és a liberális felfogás készen van az ellenkező felelettel, hogy nem az. Melyiknek van igaza? Egyiknek sem, mert rossz volt a kérdés felvetése. A kereszténységben, értve ezalatt az evangéliumi alapot magát és nem a történelmileg kifejlődött egyházakat, vannak örökérvényű és abszolút becsű valláserkölcsi igazságok, amelyek felülmulhatatlanok. Emellett vannak a tanítások között mulandó értékű, a kor izlését és felfogását visszatükröző valláserkölcsi megállapítások, amelyek a kereszténység megsértése szempontjából kevésbé jelentékesek. A kereszténységben tehát vannak abszolút érvényű és relativ jelentőségű alkotó mozzanatok s ezeknek helyes elkülönítése vezet lényegének megértéséhez. Így pl. az evangéliumi csodák másodrendű jelentőségűek a kereszténység maradandó valláserkölcsi tartalmára nézve.

Minthogy Jézus tanításaiban, de lelki megnyilatkozásaiban is, bármilyen kevésbé is ismerjük ez utóbbiakat, sok olyan érték van, amelyet sem az idő, sem a történelmi fejlődés elhomályosítani nem tudott, azért méltán állíthatjuk, hogy az a felfogás, amelynek értelmében Jézus egy volt a sok közül, nem helyes. Egy volt a sok közül, de olyan, amilyen több nem volt sem előtte, sem utána s amelyiknél nagyobb, értékben gazdagabbat elgondolni nem tudunk a

jövőben sem. Az egyes ember lelki fejlődésének, a társadalom evolúciójának más irányát ma sem tudjuk elképzelni. Minden újítás és átalakulás az egyes lelkiéletben vagy a társadalmi berendezkedésben csak Jézus elgondolása szerint lehetséges. Ezt sokan nem akarják elismerni; az elfogulatlanság azonban szükségképen vissza kell hogy vezessen Jézushoz s a jövő társadalmi evolúció megnyugtató kibontakozását másként elgondolni nem lehet, mint Jézus programjának keresztülvitele alapján. Ezt csak olyan emberiség hajthatja végre, amely valóban „megtért“ s az evangéliumot a lenni vagy nem lenni kérdésének tekinti, mint az egyetlen kibontakozási lehetőséget. Jézus több volt és nagyobb volt minden prófétánál a tanításaiban és lelki alkatában fölfedett igazságok értékénél és erejénél fogva.

Mig az előbbi két kifejezés Jézus valóságos emberi mivoltát igyekszik kifejezni, viszont találkozunk olyan megkülönböztetésekkel, amelyek mintegy az előbbi kifejezések értelmének enyhítése céljából, Jézust úgy tüntetik fel, mint olyan embert, aki kitűnt embertársai közül, rajtuk felül-emelkedett. Ilyen az, hogy Jézus tökéletes ember volt és hogy benne bűn nem találtatott. Ha tökéletes emberen azt értjük, hogy Jézus egyesítette magában mindazokat a vonásokat, amelyek az embernek teljességét adják, tehát hogy minden emberi vonás feltalálható volt benne, akkor ez nem talál Jézusra, mert Jézus nem azért volt nagy, mert túlon túl emberi volt, hanem mert kivételes ember volt. A tökéletesség ilyen érteleme éles ellentétben áll a bűnnélküliség fogalmával, mert a bűnnélküliséget nem lehet jellegzetes emberi tulajdonságnak mondani.

Azonban amikor Jézust tökéletes embernek nevezik, akkor a tökéletességnek nem erre az ontológiai értelmére gondolnak, hanem értékelméleti, etikai értelmére. A tökéletesség azonban ebben az értelemben csak Istennek lehet tulajdonsága. Egyébként a bibliamagyarázók egy része megállapítja, hogy a tökéletesség fogalma görög hatás folytán került a bibliába s a mondás, hogy „legyetek tökéletesek, mint a ti mennyei Atyátok tökéletes“, egészen a görög felfogásra utal, mert a görög felfogás szerint az Isten nem egyéb, mint hatalomban és erőben felfokozott ember. Némely felfogás szerint e mondás jelen formájában nem felel meg az eredetinek, amely így hangzott: „Legyetek tökéletesek ti, mint akiknek mennyei Atyjuk tökéletes.“ Eszerint már meg van téve a különbség az emberi és az isteni tökéletesség között. Bárhogyan is van, az előbbi bibliai hely nem hasz-

nálható fel a fejlődés olyan magyarázására, hogy az ember végül is odafejlődhetik, hogy elérje az isteni tökéletességet. Isten a lélek teljessége, tökéletessége; az ember ezt el nem érheti soha emberi mivoltánál fogva.

Az evangéliumok sok olyan vonást közölnek Jézussal kapcsolatban, amelyek ha nem is adnak teljes képet, de sok tekintetben hozzásegítenek személyiségének megismeréséhez. Ez a megismerés nehézségekbe ütközik. Ki kell emelni őt abból a misztikus, mesékkel és csodákkal telt légkörből, amelybe belehelyezték. Meg kell keresnünk a valódi embert, a történeti személyt a mithoson keresztül, ki kell fejtenünk a lelki embert az Őt körülvevő homályból, amely sokszor varázslónak tünteti fel Jézust s ezáltal elhomályosítja belső lelki nagyságát. De meg kell tisztítani másfelől Jézus alakját a theologiai fikcióktól. Tisztázni kell azt, hogy Jézus nem azért élt és halt meg, hogy kereszténységet alapítson a mai formájában és hogy keresztény történelmet csináljon. A Jézust körülvevő keresztény pragmatizmus eltemette a történeti Jézust, azt a nagyságot, ami egyedülálló ezen a világon. Tévedés azt gondolni, hogy ha lehámozzuk Jézus alakjáról a mithost és a teológiát, amely az Ő személye és munkája körül lerakódott, nem marad semmi belőle. Ellenkezőleg, ami mindezek után megmarad, csak az az igazi, akiről Pilátus elmondhatta: „Íme az ember.“

Az ember nemcsak korának és környezetének az eredménye, hanem ezenkívül egyéniség, akiben mindazok a hatások és befolyások, amelyek körülveszik, sajátos módon tükröződnek. Kétszeresen áll ez a kortársaik közül kiemelkedő emberekre, akiknél — minél nagyobbak és kiválóbbak — annál nagyobb sullyal esik a serpenyőbe mindaz, amit ők maguk, mint egyének hoztak napvilágra, függetlenül a korra és környezetre. Mindez fokozott mértékben áll Jézusra, akinek lelki strukturájában éppen azok a mozzanatok a legjelentősebbek, amelyek korától és környezetétől úgyszólván elszakították és föléje emelték.

Jézus személyes karakterét illetőleg kétféle jellegzetes felfogással találkozunk. Az egyik az, amely szelid, vidám lelkületű embernek képzelel el, ahogy Lukács és János evangéliumában található. Ez ragadta meg Renan fantáziáját is. E felfogás szerint Jézus szeretetreméltó ember, akinek egész lénye szeretetet áraszt és szimpátiát ébreszt, aki a bűnösök és kivetettek barátja, de akiben biznak az emberek, sőt a gyermekek is könnyen megközelíthetnek. Ez a felfogás sugalta Wilde Oszkárnak a *De profundis* c. művében talál-

ható azt a megjegyzését, hogy az ember úgy gondol Jézusra, mint egy fiatal vőlegényre, aki együtt jár kel társaival, aki szeret mindent és mindenkit s szeretete számára szűk ez a világ. Wilde szerint Jézus személye annyira elbűvölte környezetét, hogy pusztá jelenléte békét hozott a feldúlt lelkekre.

A másik felfogás Jézust úgy tekinti, mint tragikus hőst, aki szinte szándékos öntudatossággal halad elkerülhetetlen végzete felé. Ez nem a szelid, a vidám Jézus, hanem az, akinek lelke telve van eszkatológiai hitével s aki fanatikusán hisz Isten országának csodálatos megvalósulásában s meg van győződve arról, hogy az Ő személye van elhivatva az új világ megteremtésére. Minden erejét és energiáját e célja megvalósítására összpontosítja, szándékosan keresi az összeütközést a hatalmasokkal, hogy siettese az időt az új világ megvalósulásához. Egy eszme uralja egész életét, hogy megteremtse Isten országát, melynek megvalósítására magában isteni elhivatást érez. Meg akarja fordítani a világ kerekét, mondja Schweitzer Albert. S amidőn nem mozdul a kerék, ráveti magát, amely végül Őt is összetöri. Egy fanatikus tragikus hős itt Jézus, aki meg nem értve, felemelt fővel, egy célra függesztett tekintettel halad az élet útján egészen a Golgota keresztjéig. Van olyan felfogás, amely az utóbbi Jézust a történeti valószínűséghez közelebbállónak tartja, mint a szives és nyájas erkölcs-tanítót. A felfogások eme különbsége azt mutatja, hogy Jézus személyisége kimeríthetetlenül gazdag s megértése elé nehézségek tornyosulnak. Eltekintve ezektől a felfogási módoktól egyértelműleg megállapíthatjuk Jézus karakterének következő jellegzetes tulajdonságait. Jézus lelki ember volt. Ez azt jelenti, hogy ki tudta magát ragadni mindazokból a gyarlóságokból, amelyekbe a halandó ember el van merülve a testiséghez s általában az anyagi világhoz való kötöttsége folytán. Nem csinált kultuszt a minden téren való mértékletességéből, de cselekedte. Nem okozott neki gondot sem hideg, sem meleg, sem éhség, sem szomjúság. Nem törődött mindezekkel, nem foglalkozott velük. Épilyen közömbös a vagyonnal és a vagyontalansággal szemben. Őmaga ugyan az utóbbira hívja fel a figyelmet azt mondván: „Add el mindenedet“, mert igen jól tudta, hogy minden vagyoni megkötöttség elvonja az embert lelke művelésétől az Isten dolgaival való foglalkozástól. Azért nehezebb a gazdagnak bejutni az Isten országába, de bejuthat, ha fel tudja magát szabadítani az anyagiasság rabszolgaságából.

Jézus szerint mindennek, ami egyszer anyagi, ami az embert a földhöz köti, eszközi értéke van a lelki célok megvalósítása szempontjából. Az evés, ivás, a vagyonszerzés kicsinyes gondjai mellékesek az ilyen ember számára. Jézus fölényesen félreterzi a zsidó törvénynek szabályait. Az Ő célja és törekvése kívül és felül áll mindezekén, mert a lelki országot, Isten országát, akarja megvalósítani. Ez az ország nem olyan, mint más országok, hanem lelki, szellemi valóság. Jézusnak legnagyobb tette az, hogy a természeti és a szellemi valóság közti különbséget mesteri éleslátással fedezi fel s a szellem világának Istent állította az élére, aki csupa szellem. A plátoni dualizmust, amely a való tárgyak és az ideák közötti megkülönböztetést vezeti be, Jézus áthelyezi a vallás és az erkölcs síkjába. Van egy magasabb szellemi világ, amely megnyílik az ember számára Isten felé a hit által és az emberi szabadság felé az erkölcs által. A szellem világának külön törvényei vannak. Ha ezeket a törvényeket a természeti világra akarjuk alkalmazni, akkor olyant kívánunk, ami lehetetlen. Más a szellemi és más az anyagi világ. Ennek az igazságnak magna chartája az evangélium. Ezt az igazságot sem Jézus kortársai nem tudták megérteni, sem a kereszténység. Ezért az előbbieket csodákat kívántak tőle, amit elhárított magától, ha tehetett, mert érezte, hogy a szellem világának méltóságát mélyen megalázza, ha mágiává süllyed. Ami Jézust környezetétől oly áthidalhatatlanul elválasztotta az, hogy a tömeg nem tudta felfogni a szellem világának azt a tiszta meglátását, ami Jézusnál megvolt. Nem tudta megérteni azt, hogy Isten lélek s akik Őt imádják, szükség, hogy lélekben és igazságban imádják. Az orthodox theológia Jézus látását egészen a csodaváró nivójára süllyeszti le, amikor személyét és tanítását, istenfiúságát, feltámadását teljesen anyagias módon fogta fel, amikor a kereszthalál által való megváltásról, helyettes elégtételről beszél. Ez a végzetes félreértés okozta és okozza a kereszténységnek azt az őseredeti hibáját, amelynek alapja abban rejlik, hogy a tisztán szellemi természetű dolgokat fizikai megalapozással támasztja alá. Jézus élete, cselekedetei, céljai és törekvései kizárólag szellemi természetűek. Jézus személyisége éppen az Ő emberfelettinek mondható, tisztán szellemi lényegében áll. Ezért oly nehéz Őt megérteni és követni, holott semmi sem emberibb, mint az, hogy a szellemet, a lelket tegyük úrrá az anyag fölött. Jézus ezt tette s ezért mondjuk, hogy teljes volt szentlélekkel, hogy Isten lelke lakozott benne, az vezérelte és éppen ebben különbözött más emberektől.

Másik megkülönböztetője az, hogy egész életét egy dologra, egy eszmére tette fel, t. i. Isten lelki országának megvalósítására. Keressétek először Istennek országát — mondja, ehhez bátran hozzá lehet tenni, hogy nemcsak először, hanem utóljára is, mert ez fejezi ki Jézus lelki-világának ideálját. A lelki nagyságra és erőre semmi sem jellegzetesebb, mint az a határozottság, ahogyan Jézus közelít élete célja felé; eleinte lassú ütemben, később gyorsabb tempóban, de mindig egy irányban. Ebből magyarázható nála a gondolat és a tett tökéletes harmóniája. Sohasem gondolt és érzett mást, mint amit mondott és cselekedett. Az őszinteségnek az a közvetlensége, spontaneitása, amely Jézusnál található, olyan lelki meghatározottságra mutat, ami messze felülemeli Őt embertársai fölé. Jézus érzése, gondolatai és szavai tökéletesen fedik egymást. Ebből érthető meg egyéniségének az a szuggesztív ereje, amely felemelően és szinte természetfölötti módon hatott környezetére.

Különböző felfogások vannak abban a tekintetben, hogy Jézus lelki alkatában a vallásos vagy az erkölcsi jellem volt-e túlsúlyban? Elsősorban vallásos ember, és pedig fanatikusan, szinte misztikusan vallásos. Ez jellemének alapja.

Megengedhető, hogy erkölcsi felfogásának vannak olyan részletei, amelyeket nehéz megérteni, azonban Jézust mégsem lehet elképzelni erkölcsi megalapozottság nélkül. Kétségbe nem vonható példát adott arra, hogy vallásos hit, erkölcsi cselekedetek nélkül, nem állhat meg. Szellemi arculatából a legfontosabb mozzanatot irtanók ki, erkölcsi felfogásának tekintetbevétel nélkül. Azt nem mondhatjuk, hogy Jézus kimondottan erkölcsstanító lett volna, aki az embereknek azért hívta fel a figyelmét az erkölcsi szabályokra, hogy őket ily módon vezesse a jóra. Ez nála önként jött, benne volt lelkületének lényegében. Jézus hitbelileg és erkölcsileg egyaránt meghatározott személyiség, a kettő nála össze van forrva, hogy elválasztásuk lehetetlen.

11. Jézus Krisztus.

Jézus neve mellé korán oda kerül a Krisztus elnevezés (eredeti jelentése szerint fölkent). Miféle jelentősége volt ennek? A Krisztus-gondolat Jézus emberi és történeti mivoltán túl, egy ember és világ fölötti hatalomnak a kifejezője volt. A Jézus Krisztus elnevezésben benne volt egyfelől a történeti személy, másfelől pedig a Krisztus-eszme. Minél

inkább előtérbe nyomul az utóbbi, annál inkább háttérbe szorul Jézus történeti személye. Így alakul ki a dualizmus, az Isten országát hirdető történeti ember Jézus és az apostolok által hirdetett Krisztus Jézus között.

Jézus, mint Krisztus nem maradhatott meg embernek. Az emberi vonásokat felszivták az isteniek. Már János evangéliumának és Pál apostolnak a felfogásában mind kevesebb az, ami Jézus történeti személyével közvetlen vonatkozásban áll. A két elnevezés (Jézus és Krisztus) kezdettől fogva súlyos ellentmondást rejt magában, amely próbára tette az emberi gondolkozást. Seeberg a Krisztus-hit eredetéről szóló tanulmányában részletesen kifejti Jézusnak Krisztussá való fejlődését. Ez a fejlődés szerinte szoros kapcsolatban áll a pneuma (szellem) fogalmával. Eleinte Jézus személye az uralkodó, mint aki a szellem hordozója s ezen hatalmánál fogva tanít és hajt végre csodákat, azután lassankint a Krisztus ideálja nyomult előtérbe, mint aki egyenesen a mennyből hajtja végre tetteit a pneuma erejével. Eleinte tehát az ember Jézus a pneuma birtokosa, később pedig a pneuma (Krisztus), aki hatalmában tartja Jézust. A kifejezések ilyen sorrendben következnek: Jézus Krisztus; ez a kifejezés az embert jelenti, aki az isteni szellem birtokosa. Később ez a sorrend megváltozik: Krisztus Jézus, ahol a pneuma hatalma az elsődleges tényező, az ember Jézus csak másodrendű. Amint az őskeresztény gyülekezet Jézusra való emlékezése mindinkább elhalványul, abban a mértékben nyomul előtérbe Jézusnak, mint Krisztusnak a közeljövőben való megjelenése, illetve az ebbe vetett reménykedés. A történeti Jézus helyét mindinkább elfoglalta a Krisztus-eszme.

Új fázisba lép a Krisztus probléma a renaissance és a felvilágosodás kora után. Felszabadul az egyházi tekintély kizárólagos uralma alól s újabb vonásokkal bővül meg. Így kerül a modern krisztológia kapcsolatba a racionalizmussal és a hisztorizmussal. A krisztológiai racionalizmus Jézust úgy fogja fel, mint eszmét, míg a krisztológiai hisztorizmus valószínűsíti a történeti emberi személynek tekintetét. Az előbbi felfogás a Leibnitz—Wolf—Kant-féle filozófiai irányba kapcsolódik s különböző formákat ölt magára, amely árnyalatok meggyeznek abban, hogy a Krisztusban kifejezett örökérvényű igazságra fektetik a fősúlyt s magára a történeti valóságra kevés gondot fordítanak. Leibnitz és Kant Krisztust az Istennek tetsző emberiség eszményének mondják.

Ezzel szemben a hisztorizmus Jézusra, mint történeti személyre fordítja figyelmét s az eszményített krisztusfogal-

mat nem értékeli kellőképpen. A hisztorizmusnak is megvannak a maga különböző árnyalatai. Mindkét álláspontnak megvannak erős és gyenge oldalai. A racionalizmus gyengéje az, hogy a történeti elemet nem veszi figyelembe. Elvont ideát csinál Jézus valóságos élő személyéből. A hisztorizmus viszont a valóságot nem engedi ki kezei közül s Jézussal úgy foglalkozik, mint történeti jelenséggel. Gyöngéje abban van, hogy csak a történeti, a múlandó, a relativ igazságot tartja szem előtt s nem ismeri fel az időtől független abszolút értéket, ami a Krisztus-hitben nyilvánul meg. A kettőnek tehát, a történetinek és a racionalizmusnak, a relativnak és az abszolútnak, a múló valóságnak és az örökkévaló értéknek, a Jézus Krisztus problémával kapcsolatban felmerült ellentétét próbálta kiegyenlíteni a Schleiermacher—Ritschl—Hermannról elnevezett egyesítő irány. A tizenkilencedik század második felének theológiai problémája a historiai és a racionalis felfogás ellentéteinek kiegyenlítése.

Az a kérdés, hogy meg lehet-e oldani a hit kérdéseit tisztán történeti alapon vagy nem? Az egyik felfogás szerint igen, a másik szerint nem, mert egy történeti jelenség nem lehet biztos támaszpontja a hitnek, amely megköveteli minden téren az abszolútságot. A feladat tehát az, hogy az abszolútat, az ideát a történetivel olyan összefüggésbe hozzuk, hogy a kettő egymást ne rontsa. R. Paulus ezt a kérdést a következőképpen próbálja megoldani. A keresztény hit lényege egy olyan Istenhez való hit, amelyik bennünket a világtól megvált és az Ő országába felemel. Hogy Isten ezt a munkát végrehajthassa, nem maradhat meg a maga rideg fenségében, mint tőlünk távollevő bíró, hanem közvetlenül kell befolytania az ember életére, hogy bűneitől megszabadítsa s így országának méltó tagjává tehesse. Krisztus kifejezi Istennek ezt a közeledését, a közellelvi Istent kívánja megjelölni. A megváltott és Istenhez felemelt emberek közösségét Krisztus testének nevezik. Krisztus tehát áthidalása az Isten és az ember között fennálló távolságnak, rajta keresztül vezet az út a megváltás következtében Istenhez. Krisztus maga az emberhez közelálló Isten, aki ezt a megváltást eszközli s így az embert Isten országa polgárává segíti.

Krisztusban egyesül az Isten és az ember valósága, a történetfeletti és a történeti, az abszolút és a relativ s a modern krisztológia feladata, hogy a két oldal egymásra való vonatkozását közelebbről megállapítsa. A történet-felettség Krisztus Jézusban testesült meg. Azért Jézus konkrét történeti alakja nélkül Krisztusra nem gondolhatunk. Ha mind-

ezek után a krisztológiát alkotóelemeire bontjuk, akkor a következő eredményre jutunk. A Krisztus-eszme a vallásos hitben rejlő forró áhitozás és reménykedés, amely a Jézus személyével kapcsolatban átélt lelki élmények alapján született meg. Az emberek várták Jézus újra megjelenését, akit azonban vártak, az már nem történeti személy, hanem egy földöntúli hatalom, aki ül Istennek jobbán. A Krisztus-eszmének ez a lélektani keletkezése kézenfekvő, ha számbavesszük a kor hangulatát, amelyben keletkezett s amely visszanyúlik a kereszténységet jóval megelőző időkre. Mind-ebből látható, hogy a Krisztus Jézus kérdés nem egyéb, mint az ideálisnak és a történetinek, az örökérvényűnek és az időbeli valóságnak, az isteninek és az emberinek egyeztetési kísérlete. Fölvetődik a kérdés, hogy vajon az egyes történeti személyben, amilyen pl. Jézus is volt, megvalósulhat-e valami abszolút értékű tartalom, vajon a hisztoria produkálhat-e valami olyant, ami független a történetiségtől?

Schleiermacher volt az, aki a krisztológia problémáját új megvilágításba helyezte. Az Ő nézete a következő: Jézus történeti személy, de egyúttal isteni természetű is. Emberi természeténél fogva ember, különbözik azonban minden embertől abban, hogy az Ő istentudata összehasonlíthatatlanul erősebb és fejlettebb volt úgy, hogy valóban Isten lakozott benne. Schleiermacher tehát meghagyja Jézust a történelmi síkjában, de kiemeli Őt abból tökéletessége révén, ami Őt Istennel hozza közvetlen összefüggésbe, úgy hogy beszélhetünk Isten lényének Krisztusban való jelenlétéről. A theológiai-metafizikai krisztológia itt lényegében félre van téve s helyette egy pneumatológiai-lélektani krisztusfogalommal találkozunk, ami egészen más, mint az előbbi. Így keresett Schleiermacher áthidalást a csodatevő, emberfeletti Krisztus és a történeti Jézus között. Ritschl óta Jézus történeti alakját nyomatékosan hangsúlyozzák, mint ez Schleiermachernél is történt. Jézus akarata, tökéletes összhangban áll Isten akaratával s ezt nevezi Ritschl Krisztus istenségének, azonban ezt metafizikailag magyarázni, mint ahogyan a krisztológia dogmája teszi, lehetetlenség, mert ezáltal a hit és tudás világa van összezavarva. Schleiermacher és Ritschl nyomán haladt a kérdés további megfejtése, ami azt jelenti, hogy nem az emberinek és a történetinek háttérbeszorítása útján, hanem ennek értékelésével igyekeznek megtalálni Jézusban az istenit. Jézus Istenségének dogmai fogalmát az Isten-ember fogalmának tisztán etikai jelentésével helyettesítik, ami közeláll a bibliához. Mert mit jelent az

Isten-ember? Ez nem jelenthet egyebet, mint azt, hogy az embernek lehetnek olyan lelki tulajdonságai, vágyai és törekvései, amelyek megegyeznek Isten akaratával. A földi emberben megvannak a lelki lehetőségek arra, hogy Isten által is helyeselt cselekedeteket hajtson végre s ennyiben igyekezzék hasonló lenni Istenhez. Ilyenkor mondjuk, hogy valakiben Isten szent lelke lakozik. Az ember kifejleszthet magában olyan tulajdonságokat, amelyek méltóvá teszik Őt arra, hogy erkölcsileg Isten közelébe emelkedhessen. Az Isten-emberség azonban nem metafizikai fogalom. Az ember még nem Isten, amiért vannak isteni törekvései és az Isten sem lesz emberré azáltal, ha rásegíti az embert arra, hogy neki tetsző lelki diszpozíciókat fejleszthessen ki magában. A theológiát mindig az tévesztette meg, hogy az Isten-ember tisztán szellemi természetű és erkölcsi tartalmú jelentését metafizikai koncepciónak tekintette. Az Isten-ember fogalma értékfogalom, épúgy, mint az istenfiúság s azt a lehetőséget jelenti, hogy az ember minden gyarlósága mellett is isteni értékeket valósíthat meg. Jézus Krisztus eleget tett mindazon követelményeknek, amit ezeknek a fogalmaknak axiológiai tartalmába belemagyarázhatunk. Mindez azt mutatja, hogy a hisztorizmus és a racionalizmus nincs olyan éles ellentétben, mint ahogy képzeljük. Amiért valami történelmi, még nem feltétlenül tagadása a történetfelettinek. A történelem olyan igazságokat produkálhat, amelyek épen igazság-voltuknál fogva történetfelettiek. Ha Jézus személyének történetiségéhez ragaszkodunk, még nem veszélyeztetjük az életében és tanításaiban produkált értékek abszolút voltát. Amiért a Krisztus-fogalom, mint a történeti Jézus életének és működésének eszmei lényege alakult ki és vált külön a történetitől, az élőtől, azért meglehetett volna hagyni ezt a fogalmat a maga tisztaságában, mint amely azt fejezi ki, ami el nem múló és örökéletű a történeti Jézus életéből és tanításaiból. Ha olyan lépésekkel halad előre a krisztológia, mint Schleiermachersnél és Ritschnél, akkor meglehet a remény, hogy eljut erre az álláspontra.

12. Jézus személye és tanítása.

Mindazon kijelentések között, amelyeket Isten valaha tett a múltban, vagy tesz a jelenben, a maga nemében egyetlen az, amit Jézus által tett az evangéliumokban. Három szempont adja meg ennek a kijelentésnek mindenekfölött állóságát. Az első az, hogy ebben a kijelentésben az Isten

és az ember egymáshoz való viszonyát szabályozó egyetemes érvényű s tartalomban felül nem mulható igazságok birtokába jutott az emberiség. Másodszor, mert Jézus, amennyiben a gyér adatokból szellemi képét megalkothatjuk, életével és halálával kézzelfoghatóan megélte azt az egész igazságtartalmat, amely Istentől az Ő közvetítése által jutott el az emberiséghez. A harmadik szempont, ami ezt a kijelentést megkülönbözteti minden mástól, az a történeti szempont, hogy a keresztény vallás alapja és kiindulópontja.

Ujabban egy igen érdekes mű jelent meg Jézusról, amelynek szerzője (Bultmann) abból indul ki, hogy ő Jézus személyével nem kíván foglalkozni, mert nem a személy a fontos, hanem az, amit tett s amit tenni akar. Az objektív tartalom a döntő és nem az, hogy ki hozta létre. Nem azért kell hinnünk az evangéliumban, mert Jézus tanította, hanem azért, mert tartalmában meggyőző erőt találunk. Elvileg teljesen osztjuk ezt a felfogást, amely sok tekintetben nagyon emlékeztet Emersonnak, a híres amerikai gondolkozónak arra a felfogására, hogy a kereszténység általában túlnyomóan sokat foglalkozott Jézus személyével, de annál kevesebbet szellemével. Mi, unitáriusok sem azért hiszünk az evangéliumi kijelentés igazságában, mert Jézus tanította, hanem azért, mert a benne megnyilatkozó tartalom meggyőző és magával ragad. Jézuson túl, rajta keresztül és fölötte az örökkévaló isteni igazság lényegét találjuk meg, ha nem is teljességében és közvetlenségében, hanem úgy és annyira, amennyire Ő magát ebben a kijelentésben velünk megismertette. Mindazonáltal a kijelentés tartalmát nem akarjuk elválasztani Jézus személyétől. Mert Jézus hivatása nemcsak abban állott, hogy az emberiségnek vallásos és erkölcsi igazságokat hirdetett, hanem abban is, hogy ez igazságok megvalósításának szükségességét életével és halálával bizonyította be. Isten példát akart adni nekünk az Ő személyében arra, hogy az emberi élet szűkös korlátai között is meg lehet valósítani isteni igazságokat. Ezért nyer a kijelentés tartalma mellett Jézus személye is jelentőséget. Az isteni gondviselés azért küldött nekünk épen Jézus által kijelentést, hogy az Ő személye, élete és cselekedetei mintegy megerősítik, alátámasztják és hatékonyabbá teszik a kijelentésben megjelenő igazságok hatásának érvényesülését. Isten szempontjából ugyan erre semmi szükség nincsen, de szükségesnek tartotta Isten az ember szempontjából.

Bennünket, unitáriusokat az evangélium igazságai mellett közvetlenül érdekel Jézus történeti személye, abból a

szempontból, hogy milyen lelki alkata, milyen élményei és gondolatai lehettek az evangéliumokban kifejezett és kinyilatkoztatott igazságokon kívül annak, akit Isten példányképpül választott ki és állított az emberiség elé, mint az isteni igazságok emberi megvalósítóját. Jézus belső, lelki világának teljes rekonstrukciója lehetetlen, de az a kevés, amit belőle ismerünk, az Ő világának a mélységét és kimeríthetetlen gazdagságát állandóan újabb és újabb meglátások útján teszi megközelíthetővé. Az Isten végtelensége és tökéletessége nem fogható fel soha emberi korlátok között a maga teljességében. Mérhetetlenül nagyobb és gazdagabb, mint bármely kijelentése, amit tesz az emberek számára. Mégis az evangéliumi kijelentés és Jézus személyes élete végtelenül fontos, mert a legtöbbet itt és az Ő személyes életéből kaphatunk Istenről és Istenből.

Jézus tanításainak megértése szempontjából két dolgot kell kiemelnünk. Az egyik a tanítások formális alapelve, a második a tartalom. Jézus tanításainak formális elve ez: legyen meg a Te akaratod, vagyis legyen meg az Isten akaratata. Isten akaratának teljesítése Jézus tanításainak kategórikus imperativusa. Az emberre vonatkozóan ez azt jelenti, hogy engedelmeskedjék Isten akaratának s igyekezzék teljes erejéből megvalósítani. Ő maga is ezt cselekedte s erre hívta fel embertársait. A legfőbb és a legnagyobb keresztényi erény, önmagunk öntudatos alárendelése Isten akaratának. Jézus tanításának ezt a legfontosabb elvét teljes jelentőségében ismerte fel minden idők legnagyobb unitáriusa, Channing. Isten akaratának teljesítését tartom a kereszténység első és utolsó céljának — mondja. A hit csak eszköz, az Isten akaratának való engedelmesség pedig maga a cél. Mit tesz Jézusban hinni? Teszi fel a kérdést s azt feleli, hogy higgyünk abban, hogy az Ő vallása Istentől jött s e meggyőződést tényleg hajtsuk is végre. Üdvözülés és keresztényi engedelmesség egy és ugyanazon dolog. Az értelemnek hű és független felhasználása, hogy Istenről helyes nézeteket alkossunk, még nem a legfőbb parancs. Az Isten akaratata iránt való engedelmisséget kell az előbbivel összekötnünk, különben az értelemnek minden munkája keveset fog érni.

Hogy az Isten akaratának való engedelmisség kötelességét teljesíthessük, ehhez szükséges ennek az akaratnak a megismerése, amelyet elsősorban a Jézus által kapott kijelentésből tudunk meg. Az Isten akaratata előtt való meghajlás nem szolgai megalázás valami külső tekintély előtt, hanem

önkéntes alávetése a magunk akaratának. Jézus megszabadította az embert minden külső tekintélytől, félredobta az irástudók és farizeusok, a rabbik rabszolgai engedelmisségét. Csak egy tekintély maradt meg: Isten akarata és csak egyféle engedelmisség: a belülről jövő, az emberi lélek önkéntes felajánkozásán alapuló engedelmisség. Isten akaratának akkor engedelmeskedünk, ha a kijelentés igazságaiban felismerjük vallásos és erkölcsi mivoltunk lenyegét és föltételeit. Isten fölöttünk és rajtunk kívül álló akarata immanenssé lesz bennünk, amikor felismerjük, hogy Isten törvényei és akarata egyúttal a mi törvényünk és a mi akaratunk. Enélkül a megismerés nélkül emberségünk ingadozó becslései között ingadozunk, e megismerés alapján ebből az ingadozásból kiemelkedünk s önként vetjük alá magunkat az Ő akaratának. Isten akaratának öntudatos eszközévé kell lennünk, ez tesz Jézus tanítványává és igaz keresztényekké.

Hogy ez az akarat milyen módon valósul meg, hogy miként fog beteljesedni, arra adják meg a választ Jézusnak Isten országáról való tanításai. Isten országa az, amely az Istennek, az isteninek az uralmát jelenti; mindazt ami nem e világból való, nem olyan, mint a földi országok. Ez az Isten országa Jézus tanításainak a középpontja, amelyek köré minden tanítása sorakozik. Isten országa eredménye annak az átformáló munkának, amelyet a kijelentésnek kell gyakorolnia az emberi lelkekre. Olyan ország, ahol ellentmondás és feltétel nélkül megvalósul minden, amit Isten meg akar valósítani, amikor az ember megértvén Isten akaratát, megalkuvás nélkül dönt amellett, hogy ezt az akaratot teljesítse. Isten országa a transcendensnek, az isteninek immanens valósággá levése, amely nincs összekötve semmiféle spekulációval. Isten lelkének, a szentléleknek uralma a világon. Közöttünk és bennünk kell, hogy megvalósuljon, ha felismerjük, hogy Isten akaratának munkatársai vagyunk, illetve ilyenekké lehetünk. Jézus a maga kis körében megvalósíthatónak tartotta s kötelességévé tette tanítványainak. Ebben az országban kell megvalósulnia mindazon értékeknek, amelyek Jézus tanításaiból fakadnak, tehát az Isten és emberszeretetnek, az ellenség szeretetének, a jósnak, az irgalmasságnak, a megbocsátásnak, a szellem mindazon értékeinek, ami valóban értékessé teszi. Az abszolút értékek birodalma ez, amelyek a történelem folyamán megvalósulhatnak.

Bárhogyan is fogjuk fel az Isten országát, lényegében lelki ország, amelyben a szellem isteni értékei valósulnak

meg. Ez a keresztény vallás programja. Jézus tevékenysége ez ország felépítésére irányul. Állandóan arra tanít, hogy mely utakon haladva lehetünk Isten országának tagjai. Látja a boldogtalan, szenvedő, a bűneiben és gyarlóságaiban, egyéni és társadalmi szerencsétlensége között az újjászületésre rászoruló embert. Megmutatja az újjászületés egyetlen lehetőségét, amely abban áll, hogy vessük alá magunkat Isten akaratának. Jézus hitével, Isten és embertársa iránt érzett szeretetével és cselekedeteivel példát adott arra, hogy mit kell tennünk, hogy a lélek békéjét és üdvösségét elérhessük.

Jézus mindezt azért tette, mert látta, hogy van remény és lehetőség arra, hogy Isten országa megvalósuljon, hogy az ember gyarlóságaiból megszabaduljon s hogy kijusson mindabból a lealázottságból és rabszolgaságból, amely az embernek gyöngeségében és tehetetlenségében jut részül. Ez a lehetőség az emberi lélekben van, amely alkalmassá teszi arra, hogy megjavuljon, hogy bűneit megbánva megtérjen. Jézus feltárja az emberiség előtt a szellem végtelen értékét, tökéletesedésre való alkalmasságát s megtanít arra, hogy Istennek az ő határtalan atyai szeretetéből kifolyólag az a célja, hogy az emberi lelket tökéletesítse. S így lehetséges, hogy ez bekövetkezzék. Jézus tudunkra adta, hogy miképpen munkálhatjuk lelkünk üdvösségét. Isten az evangéliumban az Ő atyai szeretetét adta nekünk tudtul s akaratát, hogy a bűnösöket megtérítse s az elesetteket magához fel-emelje.

Ami eltelt azóta, amióta az emberiség az evangéliumi kijelentésnek birtokába jutott, rövid idő az örökkévaló célok beteljesedéséhez képest. Az evangélium örömmüzenetté lehet annak számára, aki megérti belőle Isten akaratát, de súlyos ítéletet tartalmaz annak a számára, aki ere nem képes. A követelmény, amit az evangélium kíván, szinte emberfeletti s teljesítése mégsem kerülhető el. Jézus hitte és remélte, hogy Isten országa megvalósulhat ezen a földön. Minden egyesnek vállára tette a feladatot, amelyet kinek-kinek meg kell oldania és az erkölcsi felelősségnek azt a súlyát, amelynek viselése nélkül ez az ország nem valósulhat meg.

Az unitárius felfogás Isten országát a maga mély jelentőségében igyekezett megragadni. Amikor Jézust, mint embert tiszteljük, kifejezésre jut az, hogy Ő hisz az emberi szellem isteni értékeinek a fejlődésre való alkalmasságában és az Isten által megszabott feladatok betöltésére való elhivatottságában. Hisz a léleknek az evangéliumban megkivánt

megtérési és újjászületési lehetőségében. Az unitárius felfogásnak ezt az emberi, mondjuk erkölcsi oldalát emelte ki és tette öntudatosá Channing Vilmos.

13. A megváltás vagy üdvözülés értelme unitárius felfogás szerint.

Channing a megváltásnak következő meghatározását adja: Megváltani a szónak legmagasabb értelmében annyit teszen, mint az elesettet ebből a mélységből felemelni, a beteg lelket gyógyítani és abban a gondolkodásnak, a lelkiismeretnek és szeretetnek teljes munkásságát és szabadságát visszaállítani. Ezt a megváltást eszközölte Jézus. Ezért adott a szentlélek. Jézus jelleme, példája, élete, halála és minden munkája tökéletesen alkalmasak arra, hogy a lelket az erkölcsi rossztól megtisztítsák, felemeljék és az Isten képére alakítsák; ezek azok a hatások, amelyeket az igaz hit tőle nyer és amelyek által Ő a mi megváltásunkat eszközöli. Krisztus egy nagy megváltó, mivel a lelket váltja meg és teszi szabaddá azáltal, hogy megtisztítja a gonosztól, beléje leheli az erények szeretetét, felébreszti nemes tulajdonságait és indulatait, felfegyverzi erkölcsi erővel és visszahelyezi a rend, épség és szabadság állapotába. Mindezek a gondolatok Channing: A keresztény vallás végcélja c. beszédének különböző helyén található s röviden kifejezik azt, ami Jézus megváltó munkájának lényege unitárius felfogás szerint.

A keresztény dogmatikusok azt állítják, hogy a megváltás ténye csakis a kereszténységen belül valóság, míg a többi világvallásokban csak elképzelés. Kétségtelen, hogy a keresztény vallás felette áll a többinek bensőségének mély és tiszta erejével, Isten megbocsátó, kegyelmébe vetett hitével, az emberi szellem minél tökéletesebb kifejtésére való törekvésével. A megváltás eszméje azonban nem kizárólag a keresztény vallás tulajdona. Isten nevelő ereje az egész emberiségre kiterjed s mindenütt, ahol a megváltásban való hit bensőséges, ott van is megváltás.

A megváltás helyes értelme nem egyéb, mint az Istenhez való közeledésre irányuló törekvésnek a megélése. Egy folyamat Isten és az emberi lélek között; Isten munkája a lelki élet újjáteremtésében, amelyben szemünk előtt kell hogy lebegjen Jézus példája és tanítása, mint a megváltás leghathatósabb segítőeszköze. A valódi keresztény megváltás